

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİLGİ KIPLIKLARI

Seçil HİRİK

2. Baskı

Doç. Dr. Seçil HİRİK

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİLGİ KİPLİKLERİ

ISBN 978-605-241-803-1

DOI 10.14527/9786052418031

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ekim 2019, Ankara

2. Baskı: Kasım 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Bülent Bilgin

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara

Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Doç. Dr. Seçil HIRIK

1985 yılında Ankara'da doğdu. Lisans eğitimi Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Yüksek lisans eğitimini ise yine Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, Türk Dili bilim dalında Prof. Dr. Çetin Pekacar danışmanlığında hazırladığı "Eski Uygur Türkçesinde Olasılık Kipliği" adlı çalışmasıyla tamamladı. Doktora eğitimini Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Prof. Dr. Ahmet Karadoğan danışmanlığında hazırladığı çalışmasıyla tamamlayan Hirik, 2008-2010 yılları arasında Başkent Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 2010-2015 yılları arasında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde Türk Dili Okutmanı olarak görev yapan Seçil Hirik, 2015 yılından itibaren Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Hirik, evli ve bir çocuk annesidir.

ORCID No: 0000-0002-2698-9350

ÖN SÖZ

Günümüzde artık geleneksel dil bilgisi anlayışının dışına çıkılmakta ve dil bilgisi kitaplarına görünüş, kınımış, istem, kiplik gibi pek çok yeni kategori eklenmektedir. Kiplik, özellikle Türkiye’de son on yılda hızlı bir gelişme gösteren ve çalışma sahası genişleyen inceleme alanlarından biridir. Konuşurun bir durum veya olay karşısındaki her türlü tavrını, düşünce ve yaklaşımlarını dilsel olarak kodlayan işaretleyiciler olan kipliklerle ilgili yapılan çalışmalarda birbirinden farklı sınıflandırmalar ve teklifler yer almaktadır. 2014 yılında Prof. Dr. Ahmet Karadoğan danışmanlığında hazırlanan “Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri” başlıklı doktora tezinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâli olan bu çalışma, Türkiye Türkçesinde bilgi kipliklerinin incelenmesi esasına dayanmaktadır. Çalışmada, var olan teorik bilgilerin uygulanmasının yanı sıra kategorilerin tanımlanması ve bilgi kipliklerinin sınıflandırılmasında farklı tekliflerde bulunulmuştur. Tespit ve teklif sürecinde standart Türkiye Türkçesini yansıtan sözlü ve yazılı metinler dikate alınarak Türkçede kullanım yelpazesi farklılık gösteren bilgi kiplikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde zaman, kip, kiplik gibi temel kavramlardan, birinci bölümde bugüne kadar yapılan kiplik tanımlarından ve bir terim olarak kiplik kavramının ne olması gerektiğinden, ikinci bölümde bilgi kipi ve Türkçede kullanılan bilgi kipi işaretleyicilerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde kesinliğin derecelerine göre bilgi kipi ve kiplikler, dördüncü bölümünde delile dayalılık kipi ve kiplikler, beşinci bölümde ise tahmin, çıkarım, varsayım, merak, tereddüt, hayret gibi dolaylı olasılık temelli anlam alanlarını kodlayan diğer tüm bilgisel işaretleyiciler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında desteğini ve yardımlarını esirgemeyen başta danışmanım Prof. Dr. Ahmet Karadoğan’a, sorgulamayı ve eleştirel bakmayı öğreten hocalarım Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ, Prof. Dr. Çetin Pekacar ve Doç. Dr. Bülent Gül’e gönülden teşekkür ediyorum. Çalışmanın her anında sık sık rahatsız ettiğim, fakat hiç yüksünmeden açıklamalarıyla beni aydınlatan hocam Doç. Dr. Sema Aslan Demir’e, ve Prof. Dr. Caner Kerimoğlu’na sonsuz teşekkürü bir borç biliyorum. Sabrını ve yardımını her zaman yanımda hissettiren, huzurlu ve verimli bir çalışma ortamı sunan hayat arkadaşım, değerli eşim Dr. Erkan Hirik’e de teşekkürlerimi sunuyorum.

Doç. Dr. Seçil HİRİK

ORCID No: 0000-0002-2698-9350

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
-------------	---

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı, Önemi, Yöntemi, Kapsam ve Sınırlılıkları.....	1
Çalışmanın Amaç ve Önemi.....	1
Çalışmanın Yöntemi, Kapsam ve Sınırlılıkları	2

1. BÖLÜM

KİPLİK VE KAYNAKLARDA KİPLİK TANIMLARI

1.1. Temel Kavramlar	3
1.2. Anlam Alanlarına Göre Kiplik Kategorileri ve Kiplik Sınıflandırmaları.....	16
1.2.1. Temel Kiplik Kategorileri.....	17
1.2.1.1. Bilgi Kiplikleri (Epistemic Modality).....	17
1.2.1.2. Yükümlülük Kiplikleri (Deontic Modality)	19
1.2.1.3. Hareket Kiplikleri (Dynamic Modality).....	22
1.2.1.4. Kök Kiplikleri (Root Modality)	22
1.2.1.5. Olay Kiplikleri (Event modality)	23
1.2.1.6. Mantıksal Doğruluk Kiplikleri (Alethic Modality).....	24
1.2.1.7. Söz Edimi Kiplikleri (Speech-Act Modality).....	25
1.2.1.8. İç Katılımcılı Kiplikler-Dış Katılımcılı Kiplikler (Participant-Internal Modality-Participant-External Modality): Katılımcı Odaklı Kiplikler (Participant-Oriented Modality)	25
1.2.1.9. Kılıcı Odaklı Kiplikler-Konuşur Odaklı Kiplikler (Agent-Oriented Modality-Speaker-Oriented Modality).....	26
1.2.1.10. Yaratılışsal Kiplikler (Dispositional Modality).....	26
1.2.1.11. İsteme Kiplikleri/Niyet Kiplikleri (Volitive/Intention Modality).....	27
1.2.1.12. Delile Dayalılık (Kanıtsallık) Kiplikleri (Evidential Modality)	27
1.2.1.13. Duygu/İrade Kiplikleri (Boulomaic Modality)	29
1.2.2. Kiplik Sınıflandırmaları	29
1.2.2.1. Von Wright	30
1.2.2.2. Frank Robert Palmer.....	30
1.2.2.3. Jan Nuyts	31
1.2.2.4. Fabrice Nauze	31
1.2.2.5. Jackie Nordström	32
1.2.2.6. Anna Papafragou	33

1.2.2.7. Michael R. Perkins	33
1.2.2.8. Anne Siewierska	33
1.2.2.9. Eve Sweetser	33
1.2.2.10. Ferenc Kiefer	34
1.2.2.11. Lars Johanson.....	34
1.2.2.12. Diğerleri	35

2. BÖLÜM

BİLGİ KİPİ VE BİLGİ KİPLİKLERİ

2.1. Bilgi Kipi, Türleri ve Semantik Alan	37
2.1.1. Bilgi Kipi İşaretleyicileri.....	46
2.1.1.1. Morfolojik İşaretleyiciler	48
2.1.1.2. Sözlüksel İşaretleyiciler.....	48
2.1.1.3. Söz Dizimsel İşaretleyiciler	50
2.1.1.4. Söyleme Dayalı İşaretleyiciler	50

3. BÖLÜM

KEŞİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ VE KİPLİKLER

3.1. Kesinliğin Derecelerine Göre Bilgi Kipi.....	53
3.2. Kesinliğin Derecelerine Göre Bilgi Kipi İşaretleyicileri	59
3.2.1. Kesin Dışılık Kiplikleri.....	61
3.2.1.1. Kesin Dışılık Semantiği.....	61
3.2.1.2. Kesin Dışılık İşaretleyicileri	62
3.2.2. Uzak Olasılık Kiplikleri.....	75
3.2.2.1. Uzak Olasılık Semantiği.....	75
3.2.2.2. Uzak Olasılık İşaretleyicileri	76
3.2.3. Yakın Olasılık Kiplikleri.....	99
3.2.3.1. Yakın Olasılık Semantiği.....	99
3.2.3.2. Yakın Olasılık İşaretleyicileri	100
3.2.4. Kesinlik Kiplikleri.....	135
3.2.4.1. Kesinlik Semantiği.....	135
3.2.4.2. Kesinlik İşaretleyicileri.....	136

4. BÖLÜM

DELİLE DAYALILIK KİPİ VE KİPLİKLER

4.1. Delile Dayalılık Kipi Ve Kiplikler.....	161
4.1.1. Doğrudan Delile Dayalılık Kiplikleri.....	172
4.1.1.1. Görsel Delile Dayalılık Kiplikleri.....	173
4.1.1.2. İşitsel Delile Dayalılık Kiplikleri.....	185
4.1.1.3. Duyusal Delile Dayalılık Kiplikleri.....	188
4.1.2. Dolaylı Delile Dayalılık Kiplikleri.....	192
4.1.2.1. Aktarımsal Delile Dayalılık Kiplikleri.....	194
4.1.2.2. Çıkarımsal Delile Dayalılık Kiplikleri.....	205
4.1.2.3. Algısal Delile Dayalılık Kiplikleri.....	228

5. BÖLÜM

DOLAYLI OLASILIK TEMELLİ DİĞER BİLGİ KİPLERİ VE KİPLİKLER

5.1. Tahmin Kiplikleri.....	241
5.1.1. Tahmin Semantiği.....	241
5.1.2. Tahmin İşaretleyicileri.....	241
5.1.2.1. Morfolojik Tahmin İşaretleyicileri.....	241
5.1.2.2. Sözlüksel Tahmin İşaretleyicileri.....	248
5.1.2.3. Söz Dizimsel Tahmin İşaretleyicileri.....	257
5.1.2.4. Söyleme Dayalı Tahmin İşaretleyicileri.....	257
5.1.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Tahmin İşaretleyicileri.....	258
5.2. Çıkarım Kiplikleri.....	277
5.2.1. Çıkarım Semantiği.....	277
5.2.2. Çıkarım İşaretleyicileri.....	277
5.2.2.1. Morfolojik Çıkarım İşaretleyicileri.....	277
5.2.2.2. Sözlüksel Çıkarım İşaretleyicileri.....	278
5.2.2.3. Söyleme Dayalı Çıkarım İşaretleyicileri.....	280
5.2.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Çıkarım İşaretleyicileri.....	281
5.3. Varsayım Kiplikleri.....	284
5.3.1. Varsayım Semantiği.....	284
5.3.2. Varsayım İşaretleyicileri.....	286
5.3.2.1. Morfolojik Varsayım İşaretleyicileri.....	286
5.3.2.2. Sözlüksel Varsayım İşaretleyicileri.....	287
5.3.2.3. Söz Dizimsel Varsayım İşaretleyicileri.....	289
5.3.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Varsayım İşaretleyicileri.....	289

5.4. Şüphe Kiplikleri	291
5.4.1. Şüphe Semantiği.....	291
5.4.2. Şüphe İşaretleyicileri	291
5.4.2.1. Morfolojik Şüphe İşaretleyicileri	291
5.4.2.2. Sözlüksel Şüphe İşaretleyicileri.....	292
5.4.2.3.Söyleme Dayalı Şüphe İşaretleyicileri	294
5.4.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Şüphe İşaretleyicileri	294
5.5. Hayret Kiplikleri.....	296
5.5.1. Hayret Semantiği.....	296
5.5.2. Hayret İşaretleyicileri	297
5.5.2.1. Morfolojik Hayret İşaretleyicileri	297
5.5.2.2. Sözlüksel Hayret İşaretleyicileri.....	298
5.5.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Hayret İşaretleyicileri	300
5.6. Endişe Kiplikleri.....	302
5.6.1. Endişe Semantiği.....	302
5.6.2. Endişe İşaretleyicileri	302
5.6.2.1. Morfolojik Endişe İşaretleyicileri	302
5.6.2.2. Sözlüksel Endişe İşaretleyicileri.....	303
5.6.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Endişe İşaretleyicileri	305
5.7. Tereddüt Kiplikleri.....	305
5.7.1. Tereddüt Semantiği.....	305
5.7.2. Tereddüt İşaretleyicileri	306
5.7.2.1. Morfolojik Tereddüt İşaretleyicileri	306
5.7.2.2.Sözlüksel Tereddüt İşaretleyicileri.....	307
5.7.2.3. Söyleme Dayalı Tereddüt İşaretleyicileri	310
5.7.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Tereddüt İşaretleyicileri	310
5.8. Merak Kiplikleri	314
5.8.1. Merak Semantiği	314
5.8.2. Merak İşaretleyicileri.....	315
5.8.2.1. Morfolojik Merak İşaretleyicileri.....	315
5.8.2.2. Sözlüksel Merak İşaretleyicileri	316
5.8.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Merak İşaretleyicileri.....	320
SONUÇ	323
KAYNAKÇA	325

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Nordström'ün yardımcı cümle kipliği türleri.....	32
Şekil 2. Bilgiye ulaşma yolları	37
Şekil 3. Boye'nin bilgisel ifadelerin semantik haritası.....	42
Şekil 4. Bybee ve diğerlerinin yeterliliğin semantik haritası.....	76
Şekil 5. Palmer'in bilgisel haritası.....	164
Şekil 6. Aikhenvald'in delile dayalılığın semantik şeması.....	193

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Rubin ve diğerlerinin kesinlik dereceleri sınıflandırması	58
Tablo 2. Ruhi ve diğerlerinin Palmer'dan uyarladığı bilgisel zarflar	61
Tablo 3. Willet'in bilgi kaynağı türleri sınıflandırması.....	170
Tablo 4. Fintel ve Gillies'nin bilgi kaynağı türleri sınıflandırması	170
Tablo 5. Willet, Fintel ve Gillies'den uyarlanan bilgi kaynağı türleri (delile dayalılık) sınıflandırması	171

ESER KISALTMALAR DİZİNİ

AA	Atılğan, Y. (2008). Aylak adam. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
AD	Uşaklıgil, H. Z. (2007). Aşka dair. İstanbul: Özgür Yayınları.
AEÇ	Uzuner, Buket (2003). Ayın en çıplak günü. İstanbul: Everest Yayınları.
AY	Kemal, O. (2008). Avare yıllar. İstanbul: Everest Yayınları.
BAY	Kısakürek, N. F. (2013). Bir adam yaratmak. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
BBK	Çokum, S. (2009). Beyaz bir kıyı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
BDA	Kür, P. (2004). Bir deli ağaç. İstanbul: Everest Yayınları.
BG	Edgü, F. (1997). Bir gemide. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
BK	Seyfettin, Ö. (1999). Beyaz kelebekler-Ömer Seyfeddin. M. Fatih Andı (Yay. Haz). İstanbul: Şule Yayınları.
BKÇ	Tekin, L. (2012). Berci Kristin çöp masalları. İstanbul: İletişim Yayınları.
BÖİ	Pala, İ. (2007). Babil'de ölüm İstanbul'da aşk. İstanbul: Kapı Yayınları.
ÇE	Hisar, A. Ş. (2005). Çamlıcadaki eniştemiz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
DA	Tahir, K. (2004). Devlet ana. İstanbul: Tekin Yayınevi.
DÇK	Adivar, H. E. (2005). Dağa çıkan kurt. Özgür Yayınları, İstanbul.
DG	Cumalı, N. (1983). Değişik gözle. İstanbul: Yazko Yayınları.
DHV	Kemal, O. (2010). Dünyada harp vardı. İstanbul: Everest Yayınları.
FE	Taner, H. (2010). Fazilet eczanesi. Ankara: Bilgi Yayınevi.
FRS	Eray, N. (2007). Farklı rüyalar sokağı. İstanbul: Merkez Kitaplar.
Gen	Safa, P. (1999). Gençliğimiz. İstanbul: Semih Lütü Kitabevi.
Hsr	Tan, C. (2013). Hasret. İstanbul: Doğan Kitap.
Huz	Tanpınar, A. H. (2004). Huzur. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- KA Pala, İ. (2006). *Kitab-ı aşk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kar Pamuk, O. (2002). *Kar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KBB Keskin, B. (2010). *Kim bağışlayacak beni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Krb Nabizade Nazım (2005). *Karabibik*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- KS Ali, S. (2014). *Kağrı, ses, esirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kvm Ümit, A. (2010). *Kavim*. İstanbul: Doğan Kitap.
- KYG Altan, A. (1999). *Kılıç yarası gibi*. İstanbul: Can Yayınları.
- LİM Güntekin, R. N. (1981). *Leyla ile Mecnun*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- LM Mungan, M. (2002). *Lal masallar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- MA Esendal, Memduh Şevket (1983). *Mendil altında*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MŞŞ Gürpınar, H. R. (2012). *Melek sanmıştım şeytanı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- NA Bekiroğlu, N. (2012). *Nar ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- NİG Karasu, B. (2009). *Narla incire gazel*. İstanbul: Metis Yayınları.
- NN Kulin, A. (2014). *Nefes nefese*. İstanbul: Everest Yayınları.
- OBY Tarancı, C. Sıtkı (2002), *Otuz beş yaş*. İstanbul: Can Yayınları.
- OY Atay, O. (2012). *Oyunlarla yaşayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öde Uyar, T. (1982). *Ödeşmeler*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- PG Mehmet Rauf (1920). *Pervaneler gibi*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- PKA Anar, İ. O. (2013). *Puslu kıtalar atlası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pnh Şafak, E. (2009). *Pinhan*. İstanbul Doğan Kitap.
- RA Atsız, N. (2013). *Ruh adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sav Hepçilingirler, F. (1998). *Savrulmalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SG Karaosmanoğlu, Y. K. (2003), *Sodom ve Gomore*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SGT Kutlu, A. (2009). *Sen de gitme Triyandafilis*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Smn Nadir, K. (2010). *Samanyolu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- ŞLA Abasıyanık, S. F. (2001). *Bütün eserleri 2: Şahmerdan-Lüzumsuz adam*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- TKK Kemal, Y. (2013). *Tek kanatlı bir kuş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YG Ağaoglu, A. (2011). *Yüksek gerilim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uçu Atasü, E. (1998). *Uçu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- UH Kutlu, M. (2013). *Uzun hikâye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ved Kulin, A. (2007). *Veda: Esir şehirde bir konak*. İstanbul: Everest Yayınları.

Gazete Yazısı Kısaltması

- BNK Akbal, O. (2002, 6 Ocak). *Basınımız nasıl kültür düşmanı oldu? Cumhuriyet*. Erişim adresi: <http://www.cumhuriyet.com.tr/>
- UKN Altan, Ç. (1997, 5 Ocak). "Ulusal kültür" nedir? Boyutları ne kadardır?. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/>
- BDV Altan Ç. (1998, 5 Mart). *Bir dilsiz vardı*. *Sabah*. Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/>
- BET Ardıç, E. (2000, 15 Mayıs). *Başlayacağım elektronik postanıza!*. *Star*. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/>
- KTÖ Ardıç, E. (2001, 15 Mayıs). *Kemal Tahir Öldü mü, ırsız ajun kaldı mı?*. *Star*. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/>

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Çalışmanın Amaç ve Önemi

Türkiye’de son zamanlarda önem ve ağırlık kazanan anlambilim ve özellikle bu alan içinde yer alan kip-kiplik kategorisi üzerine sınırlı sayılabilecek çalışmalar yapılmaktadır. Kipliğin temel kategorilerinden biri olan yükümlülüksel alanla ilgili oldukça dikkate değer çalışmalar yürütülmüştür. Kipliğin diğer bir anlam alanı olan bilgi kiplikleri üzerindeki müstakil çalışmaların daha sınırlı olmasından dolayı ve bilgi kipliklerindeki bu boşluğu doldurmak amacıyla söz konusu kiplik alanı tercih edilmiştir.

Bunun yanı sıra yabancı dil bilgisi kitaplarında görülen tümdengelim yöntemi ve işlevsel ağırlıklı çalışmalar; Türkiye’de ise tam tersi tümevarım yönteminin ve biçimbilimsel nitelikli çalışmaların varlığı tarafımızdan iki alan arasında bir karşılaştırma yapılmasına imkân tanımaktadır. Yapılan karşılaştırmanın sonucunda görülmektedir ki Türkçe dil bilgisi kitaplarında işlevsel incelemelerin yapılmamış olması, eklerin ve kelimelerin görevlerinin eksik verilmesine ve işlevlerinin tam anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla işlevsel dil bilgisine yönelik olarak bu çalışmanın yapılması uygun görülmüştür.

Tüm kip ve kiplik çalışmaları, anlambilimle ilgilidir. Her ekin, kelimenin, söz dizimsel veya söylemsel ögenin cümle veya sözce içinde biçimsel ve işlevsel olarak değeri vardır. Örneğin bir ek birden fazla işlevi birden karşılayabilmektedir. Hem zaman hem kip hem görünüş bildirebilmektedir. İşlevsel bir dil bilgisinin ortaya konabilmesi için tüm işaretleyicilerin işlevlerinin belirlenmesi ve farklı alanlar (kategoriler: zaman, görünüş, kiplik gibi) arasındaki yerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Böylece bir dilde yer alan söz konusu bir gramer ögesi tek bir işlevle anılmayacak (örneğin *-mİş* için geçmiş zaman eki deniyor) ve tek bir alana atfedilmeyecektir.

Tüm bunlarla birlikte bu tür çalışmalarla, önemli bir yere sahip olmadığı düşünülen küçük bir ögenin bile (*ya* bağlacı, *bile* edatı, *-A* eki) anlam kurmaya ve/veya değiştirmeye ne denli yardımcı olduğu da ortaya konulacaktır.

Kip ve kiplik literatüründe pek çok sınıflandırma denemesi yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmalarda makul teklifler yer alabildiği gibi aynı zamanda eleştiriye açık veya belirsizlik taşıyan noktalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada kiplik bilgi-

sel alanıyla ilgilenen bilgi kipi kategorisi ve bilgi kiplikleri incelenmiştir. Buradan hareketle *kesinliğin derecelerine göre, delile dayalılık ve dolaylı olasılık temelli bilgi kipi ve kiplikleri* olmak üzere üç temel kategoriden bahsedilmektedir. Aynı zamanda bu çalışmada yer alan sınıflandırma denemesinde diğer sınıflandırmalarda yer almayan farklı kategoriler de eklenmiştir (tereddüt, merak, endişe gibi). Tarama ve incelemelerin sonucunda elde edilen kiplikler geliştirme ve zenginleştirmeye açık bir özellik göstermektedir.

Çalışmanın Yöntemi, Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın örneklemini yazılı ve standart Türkiye Türkçesini yansıtan metinler oluşturmaktadır. Yazılı metinlerin seçiminde Türkçeyi doğru ve dikkatli kullandıkları düşünülen yazarların kaleminden çıkmış ve sadeleştirmenin yapılmadığı roman, hikâye, şiir, tiyatro, gazete yazısı gibi metinlerden faydalanılmıştır. Metinlerden alınan örnek cümleler bağlamın kiplik çalışmalarında önemli olması sebebiyle çoğu zaman öncesi ve sonrası cümle/paragrafla birlikte verilmiştir. Söz konusu örneklerin metinde geçtikleri yer (gazete yazıları hariç), sayfa numarasını belirtecek şekilde, parantez içinde verilmiştir. Konu için önemli olan biçimbirimsel, sözlüksel, söz dizimsel, söylemsel vb. işaretleyicilerin anlaşılması için kipliklerin altı çizilmiştir.

Yazılı metinlerin kimi zaman ihtiyacı karşılamadığı durumlarda ise günlük dilde kullanılabilme olasılığının yüksek olduğu, konunun anlatımı sırasında oluşturulmuş metinler ve sözceler kullanılmıştır.

1. BÖLÜM

KİPLİK VE KAYNAKLARDA KİPLİK TANIMLARI

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Zaman: Bir olayın veya durumun meydana geldiği ya da meydana geldikten sonra devamlılığını gösteren sürece *zaman* denilmektedir. Kimi araştırmacı, zamanın hayali süreç çizgisi olduğunu belirtmektedir. Bu algının aksine zaman gerçek dünyada var olan; bir olayın başlangıcını, devamlılığını ya da bitişini belirten kavramdır. Gerçek zaman ve fiil zamanı¹ olarak ikiye ayrılması gereken zaman kavramı için Benzer, gerçek zamanın başlangıcının ve sonunun belirsiz olduğunu belirtmektedir. Fiil zamanı ise gerçek zamanın dile yansımasıdır (Benzer, 2008: 70)².

Olay veya durumun zaman çizgisi üzerinde hangi anda meydana geldiğini ortaya koyabilmek için *konuşma anı* denilen sözün söylendiği zamana bakmak gerekmektedir. Zaman, en genel ifadeyle, bir eylemin oluş sürecidir, denilebilir. Bu süreç, geçmişte veya gelecekte olabildiği gibi eş zamanlı bir oluşumu da içerebilir. Yani bu süreç, herhangi bir zaman dilimini kapsayabilir. Konuşma anı baz alınarak yapılan zaman tasniflerine göre üç temel zamandan bahsetmek mümkündür: *geçmiş zaman*, *şimdiki zaman* ve *gelecek zaman*.³

Kerimoğlu'na göre dilbilimsel zaman, gerçek zaman çizgisi üzerindeki bir olayı değil; daha çok konu zamanını işaretlemektedir. Konu zamanı, dilbilimsel za-

1 İngilizcede gerçek zaman kavramı için *time*, zaman ekleri için *tense*; Almandaca *gerçek zaman* kavramı için *tempus*, *realzeit*, zaman ekleri için *zeitform* terimleri kullanılmaktadır.

2 Ayrıca Benzer, Türkçede zaman kavramının yabancı dillerin aksine geçmiş, şimdi ve gelecek bölümlenmesinin dışına çıktığını, bu bölümlenmeye geniş zaman diliminin de eklendiğini belirtmektedir. Bu dörtlü ayrım Türkçe üzerine yazılan eski dil bilgisi kitaplarında görülmemektedir. Örneğin, Bergamalı Kadri (1530) ve Şemseddin Sami (1892)'nin dil bilgisi kitaplarında zaman; geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üçlü ayrımına tabi tutulmuştur (Benzer, 2008, s. 78).

3 Olay/eylem konuşma anından önce gerçekleşmişse *geçmiş zaman*, olay/eylem konuşma anında gerçekleşmeye devam ediyorsa şimdiki zaman, olay/eylem konuşma anından sonra gerçekleşecekse *gelecek zaman*'dan söz edilmektedir [Daha fazla bilgi için bk. Aydemir (2010)].